

JARMILA PROCHÁZKOVÁ

AKTUÁLNÍ POHLED NA FOLKLORISTICKOU ČINNOST LEOŠE JANÁČKA¹

Leoš Janáček patří k nejvýraznějším zástupcům neofolklorismu, jak se projevoval v sofistikované hudbě na přelomu 19. a 20. století. Společně s Bélou Bartókem je považován za umělce, kteří do své tvorby dokázali integrovat bezprostřední poznání a zkušenost s tradiční hudební kulturou. Skladatelův zájem o hudební a taneční folklor však přesáhl hledání a nalézání podnětů inspirativních pro vlastní uměleckou tvorbu a měl charakter dlouhodobého koncentrovaného úsilí, které v sobě zahrnovalo vzájemně propojené aktivity sběratelské, organizační a publikační.

Janáčkovu folkloristickou orientaci samozřejmě postřehli a komentovali již autoři prvních monografií, nicméně zcela zásadní informace do této oblasti přinesla edice *Leoš Janáček – O lidové písni a lidové hudbě: dokumenty a studie*, kterou v roce 1955 vydal Jiří Vysloužil. Publikace obsahovala Janáčkovy texty spojené s daným tématem, a to jak články a studie publikované již za skladatelova života, tak i texty čerpané z rukopisů, které se tímto dostaly poprvé na veřejnost. V příloze byly otištěny tehdy známé Janáčkovy záznamy lidových písní a tanců zapsané v terénu, vše uváděla zasvěcená a vyčerpávající předmluva editora.²

V následujících letech se nové poznatky objevovaly v řadě dílčích studií, kde docházelo k zajímavým doplňkům nejen co se týče pramenů a studijních materiálů, ale značný posun doznalo celkové posouzení Janáčkovy významu na poli folkloristiky.³ Bádání se rozvíjelo na půdě Filozofické fakulty MU (UJEP) v Brně, kde k němu přispívali Dušan Holý a výše jmenovaný J. Vysloužil. Další specialisté se rekrutovali zejména v Etnologickém ústavu (bývalý Ústav pro etnografii a folkloristiku) Akademie věd České republiky, odkud je třeba připomenout jména Jaromír Gelnar, Olga Hrabalová, Zdenka Jelínková, Zdeněk Mišurec, Marta Toncrová a Karel Vetterl. Právě ve sbírkách Etnologického ústavu byly v posled-

---

¹ Jedná se o upravené a doplněné znění příspěvku *Janáček-folklorista: současný stav výzkumu*, který byl pronesen v janáčkovském bloku muzikologické konference „Literární opera“ v roce 2004.

² Předmluva viz Vysloužil 1955.

³ Stručný výběr z muzikologické a etnomuzikologické produkce se vztahem k tématu je na konci této studie, podrobnější soupis srov. JZF I, s. 405–416.

ních desetiletích zaznamenány přírůstky pramenů, jejichž zpřístupnění a studium umožnilo obohatit naše poznání na daném poli. Jednalo se o dokumenty související s Janáčkovou sběratelskou činností i o materiály, které vypovídají o organizační a institucionální stránce folkloristických aktivit na Moravě na konci 19. a v prvních desetiletích 20. století. Také janáčkovské sbírky uložené v Oddělení dějin hudby Moravského zemského muzea v Brně skýtaly dosud plně nevyužívané možnosti rešerší. Konkrétně šlo o umělcovy zápisníky obsahující indicie k cestám do terénu a folklorní záznamy, které mají spíše náhodný charakter.

V minulých letech se proto hodnocení Janáčkovy sběratelské činnosti proměnilo ve smyslu její kvality i kvantity, kdy oproti edici z roku 1955 došlo k nárůstu téměř dvojnásobnému.⁴ Dnešní údaj hovoří o šesti stech záznamech a nové přírůstky pocházejí téměř ze všech moravských národopisných regionů a oblastí. Tradičně nejpočetnější Valašsko a Lašsko vykazuje nárůst téměř jedné stovky položek, a tento počet v sobě zahrnuje nové záznamy z Hukvald, Dolního Sklenova, Jasnice, Košatky nad Odrou, Kozlovic, Kunčic pod Ondřejníkem, Metylovic, Mniší, Ostravice, Petřvaldu, Tiché, Trojanovic, Valašské Bystřice a z Valašské Polanky. Dosud neznámé rukopisné prameny se týkají hudebního folkloru z horáckého Dušejova, a vypovídají zejména o četnějších kontaktech s nositeli hudební tradice na Slovácku a v luhačovickém Zálesí. Zde se podařilo rozšířit seznam o zápisy z Blatnice pod Sv. Antonínkem, Březové, Březůvek, Ludkovic, Luhačovic, ze Sehradic, Strání, Strážnice a z Velké nad Veličkou. Podstatně se změnil i náhled na aktivity Janáčka a jeho spolupracovníků v samotném Brně a v okolí, konkrétně v Troubsku a v Ořechově (Ořechovičkách). Jevy zde sledované jsou z valné části dokladem tzv. druhé existence folkloru a při jejich zkoumání vycházejí na povrch zcela odlišné sociokulturní vazby, než jaké známe z rurálního prostředí.

Nová zjištění mají vztah i ke dvěma slezským lokalitám – Jablunkovu a Sedlišti. Značný posun jsme doznali v souboru písní a tanců slovenské proveniencie. Janáček se setkal také s nositeli lidových hudebních tradic z Liptovské oblasti a ze Šariše. Dříve komentované fonografické záznamy slovenských zpěvaček ze Slatiny nad Bebravou a z Terchové zasluhují naši pozornost v souvislosti s ostatními zvukovými záznamy, které pořídil Pracovní výbor pro českou národní píseň na Moravě a ve Slezsku (PVms). Zde bychom měli vyčerpat všechny dostupné technické možnosti, které by mohly podstatným způsobem vylepšit kvalitu a rozšířit počet nahrávek.⁵

Naopak některé zápisy lidových písní a tanců, které byly dosud považovány za Janáčkovy, je nutné z pomyslného seznamu vyškrtnout. Jedná se o soubor dříve

⁴ LJLPH, s. 94–117; v edici LJLPH byl celkový počet 358 záznamů.

⁵ Editori CD a průvodní publikace nazvané *Nejstarší zvukové záznamy moravského a slovenského lidového zpěvu: z folkloristické činnosti Leoše Janáčka a jeho spolupracovníků* (Nečas – Plocek 1998) využili relativně kvalitní, půl století staré nahrávky vzniklé převedením záznamů z původních voskových válců na magnetofonové pásy. Druhý pokus učiněný v 60. letech obnášel přepis z voskových válců na gramofonové desky a nebyl příliš úspěšný. V dnešní době je možné snímat povrch voskových válců laserem a vytvořit tak nové a kvalitnější „re-recordings“.

definovaný jako záznamy ze Starojicka a část záznamů z Jasenice. V obou případech Janáček redigoval záznamy jiných sběratelů působících přímo v terénu.⁶

Při studiu těchto materiálů dnes klademe mnohem větší důraz na analýzu všech poznámek a komentářů, které provázejí samotné záznamy písní a tanců, přičemž nejvíc jich nacházíme v prvopisech z terénu. V opisech a v otištěných verzích už je patrná redakční nebo stylizující licence a k jistému ochuzení informací tak dochází jak na úrovni kontextu, tak i na úrovni vlastního textu záznamů. U písní nebyly vždy plně opisovány a tištěny všechny sloky textů a v případě tanečního folkloru šlo zejména o poznámky o pohybovém provedení. Současná etnochoreologie se přitom snaží maximálně využívat a analyzovat novodobé sběry lidových tanců a Janáčkovy poznámky, byť marginální a torzovité, patří k těm nejstarším, neboť první pocházejí z konce osmdesátých let 19. století. Do jisté míry tak musíme revidovat představu, že popisy tanců otištěné v edici *Národní tance na Moravě* byly produktem Lucie Bakešové a Františky Xavery Běhálkové a že Janáčkovi příslušela pouze hudební část. V uvedeném výboru skladatel zasahoval do formy i obsahu otištěných popisů, jelikož část tanců poznal přímo v terénu a mohl tak doplnit své poznatky.

U písňového a tanečního materiálu nacházíme také komentáře prozrazující Janáčkovu subjektivní estetické vnímání a hodnocení. Další poznámky o věku a sociálním zakotvení interpretů měly podstatný význam při dodatečné identifikaci osob a v některých případech doplnily představu o mechanismech předávání lidové tradice. Mimořádnou pozornost Janáček věnoval dokumentaci hudebních nástrojů, přičemž zejména nákresy a popisy cimbálů podávaly poměrně přesné informace o stavbě a ladění nástrojů v daném období.⁷

Výše uvedené okruhy sběratelova zájmu, totiž taneční folklor, studium prostředí a popisy hudebních nástrojů, byly provázeny Janáčkovou snahou zachytit sledované jevy fotografickým aparátem. Skladatel se řadí k průkopníkům etnografické fotografie na Moravě a v zájmu získání obrazové dokumentace se sám zúčastnil několika fotografických výprav. Ta první se uskutečnila v okolí Hukvald a souvisela s přípravami skupiny z Kozlovic na vystoupení na Národopisné výstavě československé v Praze (1895). V roce 1907 organizoval PVms fotografické výpravy do Valašské Bystřice a do okolí Jablunkova. Janáčkův návod *Sbíráme českou národní píseň na Moravě a ve Slezsku* nabádal potencionální spolupracovníky k fotografování prostředí, osob i nástrojů již v roce 1906 a autor na tuto nutnost intenzivně poukazoval také v letech následujících, dokonce na mezinárodní platformě. Jeho návrhy uplatňované na schůzi ústředního výboru akce *Das Volkslied in Österreich* ve Vídni (15.–16. prosince 1910) byly sice přijaty s mírným odstupem, nicméně nastartovaly zájem několika odborníků o obrazové přílohy plánované edice.

⁶ Na Starojicku to byl František Pinoczy (srov. LJLPH s. 101–102), v Jasenici Josef Pernický (srov. LJLPH s. 101).

⁷ Z terénu dnes můžeme evidovat zpětnou vazbu, neboť s rozmachem folklorismu docházelo a dochází ke stavbě replik historických nástrojů a Janáčkova dokumentace cimbálů patří k nejvíce využívaným zdrojům informací.

Za Janáčkova předsednictví začal od roku 1906 fungovat Pracovní výbor pro českou národní píseň na Moravě a ve Slezsku. Umělcovy sběratelské aktivity byly od této chvíle těsně propojeny s organizačními a koncepčními úkoly, o jejichž vnitřním i vnějším objemu vypovídají oficiální institucionální přípisy, Janáčkovy rukopisné poznámky vztahující se k činnosti PVms i záznamy písní a tanců pocházející od řady spolupracujících sběratelů.

Janáčkovo studium folkloru dokládá jeho knihovna, z níž se dochovaly exempláře knih s notickami, dále např. autografní poznámky ke studiu sbírek Františka Sušila, Ludvíka Kuby, Františky Kyselkové či Ferdinanda Tomka. Folkloristickou činnost na Moravě jako takovou v prvních desetiletích 20. století mapují zápisy ze schůzí PVms, které probíhaly v Janáčkově režii. Sukus nejdůležitějších informací se promítal do každoročních zpráv o činnosti výboru koncipovaných a podepisovaných předsedou, které byly zasílané do vídeňského ústředí. Oficiální přípisy v některých případech provázely soustředěné návrhy na řešení důležitých problémů – v lednu 1907 to bylo odborné zdůvodnění nákupu fotografického aparátu, na konci téhož roku Zpráva o způsobu dalšího sbírání písní, Zpráva o hudebním třídění písní a návrh na tiskovou úpravu plánované edice. Dnes se uvedené materiály nacházejí většinou ve sbírkách Etnologického ústavu v Brně, částečně i v ODH MZM, a také v této souvislosti můžeme konstatovat, že většina těchto dokumentů doposud nebyla publikována.⁸ Podobně je u na tom agenda vztahující se k institucím a akcím, které PVms předcházely. Připravuje se souborné zpracování janáčkian obsahujících důležité informace o organizovaní moravských skupin na NVČ (1895) či podklady k plánované účasti na nerealizované Vseslovanské výstavě v Petrohradě (1903). Fond bývalého Státního ústavu pro lidovou píseň, který v roce 1920 navázal na zaniklý PVms, obsahuje řadu dokladů o Janáčkových koncepčních návrzích a připomínkách při schůzích hlavního výboru až do roku 1928. Tím je uzavřen blok dokumentů dokládajících skladačelovu aktivní účast při vzniku a fungování institucí zaměřených na archivování, studium a zpřístupnění dokladů o tradiční lidové kultuře.

Inovovaný pohled je možno uplatnit i v případě pramenů již dříve publikovaných, neboť faktografické doplňky provázející aktuální zpracování Janáčkovy sběratelské činnosti podstatným způsobem osvětlují řadu historických reálií, jak jsou zmiňované v autorových fejetonech a studiích. K objasnění autorovy metody přispívá analýza terminologie a upřesňování citací pramenů a literatury, se kterými autor pracoval. Těmito prostředky lze doložit charakter Janáčkovy folkloristické teorie, jež se vyznačuje dynamickým přístupem, změnami témat a názorovou variabilitou.

⁸ Část uvedených materiálů publikovala O. Hrabalová (1982, 1988, 1995). Srov. též JZF I, s. 53–54, kde je otištěno zdůvodnění návrhu na nákup fotografického přístroje. Zmiňované materiály budou editovány v rámci Souborného kritického vydání díla Leoše Janáčka, řada I, svazek 3–1 a 3–2, pod názvem Folkloristické dílo. První svazek Folkloristického díla (FD₁) bude obsahovat texty publikované – studie, recenze, fejetony a zprávy, ve druhém svazku Folkloristického díla (FD₂) budou zpracovány studie nepublikované za Janáčkova života – dokumenty, poznámky ke studiu, torza apod.

Janáček na tomto poli prodělal vývoj od konzervativních pozic vštípených Františkem Bartošem směrem k vlastním metodologickým postupům, jež v sobě zahrnovaly i prvky moderních trendů jako byly etnologie a kulturní antropologie. Jeho námětový obzor se rozpínal od globálních idejí o hudbě Slovanstva až k výzkumu detailu, psychologizování a atomizování studovaných prvků. Při zkoumání folkloru Janáček používal postupy formalismu i sociokulturní kontextualizace, podtrhoval dynamičnost pozorovaných jevů a od analýzy hudebního produktu tak směřoval k analýze procesu hudební tvorby. Právě díky tomuto charakteru skýtá Janáčková činnost řadu analogií v obecném vývoji středoevropské folkloristiky nejen v době jeho působení, ale i v následujícím průběhu 20. století.⁹

Literatura

- Gelnar 1960** Gelnar, J., Tanec „starodávny“ v díle Leoše Janáčka. *Radostná země* 1960, roč. 10, č. 1, s. 1–10.
- Gelnar 1989** Gelnar, J., Janáčkův folkloristický odkaz před lety a dnes. In *Studie o Těšínsku* 1989, sv. 14, s. 8–10.
- Holý 1969** Holý, D., Otázky textových a hudebních metro-rytmických vztahů v táhlé písni východního typu. *Český lid* 1969, roč. 56, s. 130–138.
- Holý 1978** Holý, D., Janáčkovu pojetí lidové písně a hudby: z hudebněvědného kolokvia „Leoš Janáček a dnešek“. *Národopisné aktuality* 1978, roč. 15, č. 4, s. 271–277.
- Holý 1989** Holý, D., Janáčkovy redakce záznamů písňových nápěvů. In *Studie o Těšínsku* 1989, sv. 14, s. 30–37.
- Holý 1992** Holý, D., *Hornácké slavnosti 1992*. Velká n. V. : Obecní úřad, 1992.
- Hrabalová 1982** Hrabalová, O., K dějinám hudebněfolkloristického bádání na Moravě. *Národopisné aktuality* 1982, roč. 19, č. 3, s. 169–178.
- Hrabalová 1983** Hrabalová, O., *Průvodce písňovými sbírkami Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV, pracoviště v Brně*. Díl I. Soupis písňových sbírek. Díl 2. Slovník sběratelů lidových písní. Brno : Krajské kulturní středisko, 1983.
- Hrabalová 1988** Hrabalová, O., Leoš Janáček o třídění moravských lidových písní. *Národopisné aktuality* 1988, roč. 25, č. 4, s. 217–227.
- Hrabalová 1989** Hrabalová, O., Janáčkovy fonografické záznamy slovenských lidových písní. In *Studie o Těšínsku* 1989, sv. 14, s. 17–29.
- Hrabalová 1995** Hrabalová, O., Vznik a počátky moravského Pracovního výboru pro lidovou píseň. In *Od Pracovního výboru pro českou národní píseň na Moravě a ve Slezsku k Ústavu pro etnografii a folkloristiku: 1905–1995*, Ed. L. Uhlíková. Brno : ÚEF, 1995, s. 8–23.
- Jelínková 1978** Jelínková, Z., Lašský a slezský tanec „smyk“. *Národopisné aktuality*. 1978, roč. 15, s. 209–216.
- Jelínková 1980** Jelínková, Z., *Lidový tanec v Brně a na Brněnsku v pramenech 19. století*. 2. vyd. Brno : Městské kulturní středisko S. K. Neumanna, 1983.
- Jelínková 1983** Jelínková, Z., *Hornácká sedlácká: monografie lidového tance*. Hodonín : Okresní kulturní středisko, 1983.
- Jelínková 1995** Jelínková, Z., Přehled bádání o lidovém tanci na Moravě a ve Slezsku. In *Od Pracovního výboru pro českou národní píseň na Moravě a ve Slezsku k Ústavu pro etnografii a folkloristiku: 1905–1995*, Ed. L. Uhlíková. Brno : ÚEF, 1995, s. 30–37.

⁹ Charakteristiku hlavních tendencí a proudů, které se odehrály v etnomuzikologii ve 20. století, podal přehledně např. Arthur Simon (1978, s. 9).

- Jelínková–Kubeš 1955** Jelínková, Z., Kubeš, R., Z tanečních zápisů Leoše Janáčka. *Lidová tvořivost* 1955, roč. 6, s. 115–116, 137.
- JZF I** Procházková, J., *Janáčkovy záznamy hudebního a tanečního folkloru. I. Komentáře*. Brno : EÚ AV ČR, Doplněk, 2006.
- LJLPH** *Leoš Janáček o lidové písni a lidové hudbě: dokumenty a studie*. K vydání připravil J. Vysloužil. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955.
- Mišurec 1978** Mišurec, Z., Činnost Leoše Janáčka jako organizátora národopisné práce. *Český lid* 1978, roč. 65, č. 4, s. 221–229.
- Mišurec 2002** *Leoš Janáček Korespondence a studie : Z dokumentačních fondů Etnologického ústavu AV ČR v Praze*. Ed. Z. Mišurec. Praha : Academia, 2002.
- Plocek–Nečas 1998** *Nejstarší zvukové záznamy moravského a slovenského lidového zpěvu: (z folkloristické činnosti Leoše Janáčka a jeho spolupracovníků)*. Ed. J. Plocek a J. Nečas. Brno : Gnosis, 1998.
- Simon 1978** Simon, A., Probleme, Methoden und Ziele der Ethnomusikologie. *Jahrbuch für Musikalische Völk- und Völkerkunde* 1978, roč. 9, s. 8–52.
- Toncrová 1995** Toncrová, M., „Das Volkslied in Österreich“ aneb Ke zrodu Ústavu pro etnografii a folkloristiku v Brně. *Opus musicum* 1995, roč. 27, č. 6, s. 242–253.
- Toncrová 1998** Toncrová, M., Fonograf ve folkloristické práci Leoše Janáčka a jeho spolupracovníků. In Plocek–Nečas 1998, s. 37–46.
- Vetterl 1965** Vetterl, K., Lidová píseň v Janáčkových sborech do roku 1885. *Sborník prací filozofické fakulty (brněnské univerzity)* 1965, řada F 9, s. 365–378.
- Vetterl 1968** Vetterl, K., Janáček's creative relationship to folk music. In „*Leoš Janáček et musica europea*“ (sborník kolokvia). Brno : Mezinárodní hudební festival, 1970, s. 235–242.
- Vetterl 2001** Vetterl, K., Leoše Janáčka teorie lidové písně. *Opus musicum* 2001, roč. 23, č. 1, s. 22–32.
- Vysloužil 1955** Vysloužil, J., Hudebně folkloristické dílo Leoše Janáčka. In LJLPH, s. 29–117.
- Vysloužil 1969** Vysloužil, J., K Janáčkovým margináliím „Moravských písní národních“: příspěvek k poznání Janáčkovy studia lidové písně. *Český lid* 1969, roč. 56, č. 3, s. 145–150.
- Vysloužil 1971** Vysloužil, J., Lidová písňová tradice v teorii a díle Leoše Janáčka. *Národopisné aktuality* 1971, roč. 8, s. 3–12.
- Vysloužil 1990** Vysloužil, J., O významu Janáčkovy teorie hudebního stylu na podkladě lidové písně. *Národopisné aktuality* 1990, roč. 27, č. 2, s. 81–84.

CURRENT VIEW OF FOLKLORIC ACTIVITY OF LEOŠ JANÁČEK

The personality of Leoš Janáček belongs to the major representatives of neo-folklorist approach in sophisticated music of the turn of 19th and 20th centuries. Janáček, together with Béla Bartók, are considered members of the family of artists able to integrate to their achievements immediate knowledge and experience in traditional music culture. The composer's interest in folklore music and dance, however, exceeded the limits of mere seek for and finding stimuli inspiring his own artificial artistic production. Its nature was rather long-term concentrated efforts involving mutually interwoven activities of a collector, organizer and publicist.

Janáček's folkloristic orientation was of course noticed and commented on by his first monographers but the fundamental information in this area was offered by the edition *Leoš Janáček – O lidové písni a lidové hudbě: dokumenty a studie* [*Leoš Janáček – On Folksong and Folklore Music: Documents and Studies*], published in 1955 by Jiří Vysloužil. In the following years new knowledge appeared in a number of particular studies, which brought interesting additions not only as concerned resources and study materials but also the overall assessment of Janáček's relevance for folklore studies.

In the past years therefore assessment of Janáček's collecting activity transformed in terms of quality as well as quantity, the latter being represented by nearly double the volume of the edition of 1955. Today's data speak about six hundred records and new acquisitions come from nearly all Moravian ethnographic regions and also from Silesia and Slovakia. The present study of all those materials much more focuses on analysis of all notes and comments accompanying the actual records of folksongs and dances, found in the greatest numbers in the field manuscripts. The later copies and printed versions already show editing and stylistic adaptations including certain impoverishment of the information value both on the record level and on the context level. Janáček paid extraordinary attention to documentation of musical instruments, which, and this mainly applies to the drawings and descriptions of dulcimers, provide quite accurate information about the construction and tuning of the period instruments.

The above areas of the collector's interest, namely folklore dance, environment study and descriptions of musical instruments, were accompanied with the composer's efforts to grasp the followed phenomena with a photographic camera. Janáček is one of the pioneers of ethnographic photography in Moravia and for the sake of obtaining photographic documentation he himself took part in several photographic trips. Under Janáček's chair the Working Committee for Czech National Folksong in Moravia and Silesia began its work in 1906. The artist's collecting activities were from that moment closely connected with organisational and conceptual tasks whose internal and external volume is best documented by the official institutional writings, Janáček's handwritten notes related to his involvement in the Committee and the records of folksongs and dances coming from his numerous collaborating fellow collectors.

The new approach may also be applied to the resources processed and published earlier, for the factual additions accompanying the current processing of Janáček's collecting activity substantially explain a number of historic facts of the life and institutions of the time, as mentioned in the author's feuilletons and essays. A significant contribution to explanation of the author's method is represented by terminological analysis and precision of quotations of resources and literature references to the written accounts with which the author worked. These are the means to document Janáček's folklore theories distinguished with a dynamic approach, theme transformations and variability of opinion.

In this field Janáček underwent a development from conservative position towards individual methodological procedures including elements of the modern trends such as ethnology and culture anthropology. His opinions arched from the global idea of Slavonic music on the one side towards research into detail, psychologising and atomisation of the studied elements on the other. When studying folklore Janáček applied formalist procedures as well as socio-cultural contextualisation, underlining dynamism of the observed phenomena, and thus heading from musical product analysis towards analysis of the process of music creation. It is due to this nature that Janáček's activities show numerous analogies with the general trends in Central European folklore studies not only in the period of his activity but also in the following course of 20th century.